UKF

Medlemsinformation 3 - nyhetsbrev okt 2011

Årgång 25

Fortsättning på förra numrets artikel

Iakttagelser vid läsningen av den äldsta detaljerade geografiska beskrivningen av vårt land

Kan en viss tolkning av begreppet ’baltiska havet’ ge oss ny historia?
Finns det brister i tolkningen av den äldsta beskrivningen av vårt land?

Ett debatt inlägg med utgångspunkt från den i förra numret diskuterade påstådda väderstrecksproblematiken inom den nordiska sagaforskningen

Artikeln är rikligt försedd med kommentarer, än så länge endast på hemsidan
Detta är fjärde artikeln på samma tema

I den nu tryckta versionen skrevs inte ut hela kartan på sidan 7
Den finns i Nyhetsbrev 2011:2 på sista sidan

Rundabordssamtal - föredrag med debatt inlägg
Vi planerar ett diskussionsforum kring frågor och iakttagelser som uppkommer när kunskaper om den lokala miljön fördjupar eller motsäger den traditionella uppfattningen - vi har som bekant flera sådana fall i Upplands-Bro.
Vi söker lokal - annonser kommer i så fall på hemsidan och lokalpressen.

Konst- och teaterhistoria i Bro

Tisd 8 nov. kl 19 . Hemb.gården Klint

Sophie Hedin, uppvuxen i Bro, berättar om teaterverksamheten i Bro på 40-talet och sedermera inom Upplands-Bro då hon var aktiv bl.a. med teaterföreställningarna på temat Håtunaleken. - ***Bro-Lossa Hembygdsförening***

Kultur– och Julmarknad i Bro centrum *lörd. 3 dec*

Föredrag i biblioteket kring Gudrun Sandéns historiska bildvävar, Börje Sandén
Sophie Hedin - Historiken kring Teater i Upplands-Bro.
Uppmärksammade händelser ur Bros domböcker i gammal tid. Gudrun Sandén
Håtuna-Håbo-Tibble hembygdsförening medverkar
Föredragen på schemalagda tider

Föreningen för **Upplands-Bro Kulturhistoriska Forskningsinstitut**

Ordförande: Curt Dahlgren, 0708-44 22 48, curt@mailbox.euromail.se
Ulla Zetterberg, v.ordf, 582 423 86. e-post zetterberg.ulla@gmail.com **pg: 27 58 94-4**
Sekr: Börje Sandén, Målarvägen 19, 197 30 Bro. 08-582 405 15 **E-post: ukf@ukforsk.se**
Upplysn. Börje Sandén, 08-582 405 15. Telesvar 582 413 55. **Webbplats: www.ukforsk.se**

Kulturarrangemang 2011 **UKF och andra kulturorganisationer**

UKF tar vanligen upp en deltagaravgift på 20-50:- vid publika aktiviteter beroende på våra omkostnader, bl.a. lokalhyror. ***Tillsammans med den årliga medlemsavgiften är denna deltagaravgift en viktig inkomstkälla för UKF****. Alla arrangemang är öppna för allmänheten. Tag gärna med vänner och bekanta. Kontrollera tid och plats på vår hemsida och på kommunens annonssida Det händer i Upplands-Bro i lokaltidningen Mitt i Upplands-Bro, i vilken också våra publika arrangemang brukar finnas med under rubriken På gång. Ibland publiceras våra aktiviteter även under KULTUR och NÖJE. Se vår hemsida www.ukforsk.se eller ring UKF 582 40 515.*

Tisd 8 nov. kl 19 Hembygdsgården Klint

Konst- och teaterhistoria i Bro

Sophie Hedin, uppvuxen i Bro, berättar om teaterverksamheten i Bro på 40-talet och sedermera inom Upplands-Bro då hon var aktiv bl.a. med teaterföreställningarna på temat Håtunaleken.
Arr. Bro - Lossa hembygdsförening

Lörd 3 dec. Bro Centrum

Jul- och Kulturmarknad

I år utökas kulturinslagen

Hembygdsföreningarna i Bro och Håtuna Forskningsinstitutet medverkar i Brohuset.
Gudrun Sandén Historiska bildvävar visas i Bibliotekets skyltfönster.
Gudrun ger glimtar ur Bro härads domböcker Börje berättar om händelserna som illustreras i bildvävarna.
Föredragen upprepas på schemalagda tider.

Att tolka gamla kartor och sagor om Upplands-Bro
Hur skapades vår äldsta historia?

Ovanstående rubrik var titeln på UKF:s föreläsning i februari 2010. I kortfattad form trycktes en artikel i Nyhetsbrev 2, aug. 2010. *(mer utförligt på hemsidan)* I det här numret kommer nu den ***fjärde*** artikeln på samma tema. Reaktionen från forskarvärlden har under tiden varit både för och emot de slutsatser jag presenterar. Detta har varit mycket positivt för saken, eftersom det givit mig anledning att försöka tränga ännu djupare in i de problem som helt naturligt finns, när vi i vår tid försöker förstå de föreställningar, tänkesätt och förutsättningar som människor för tusen år sedan hade, när deras historia skapades.

Det intressanta med forskarnas förklaringsmodeller - både när det gäller en isländsk saga om platser i Upplands-Bro och utformningen av de äldsta kartorna - är att de berör just vår bygd, dvs lokalhistorien. Jag har i flera andra fall kunnat visa, att kunskap om den lokala fysiska miljön och om de skriftliga tolkningar som forskare presenterat i historiska avhandlingar och böcker ibland motsäger såväl varandra som verkligheten.

Eftersom historisk forskning i princip bygger på skriftliga upplysningar så är historien ingen vetenskap av naturvetenskaplig art, där experiment måste kunna upprepas på laboratorienivå. Historiens trovärdighet bygger på auktoriteters tolkning. Som bekant har den skrivna historien vederlagts många gånger. Jag har funnit några synnerligen märkliga förslag till tolkning av såväl kartor som texter, som jag omöjligt kan lita på. Flera sådana frågor diskuteras i artikeln som skall ses som ett debattinlägg.

Naturligtvis kommer du att fråga dig varför detta nyhetsbrev behandlar en så speciell sak som en latinsk text från 1000-talet. Det beror på att den dels används som bevis för att väderstrecken i isländska sagor i snart hundra år påståtts var felaktiga och måste ändras för att stämma med verkligheten. Jag försöker visa att det handlar om en myt - nu okänd av islandsforskningen. Tolkare av den latinska texten har heller inte tagit hänsyn till en speciell företeelse som ger innehållet i ett viktigt avseende en helt annan innebörd än författaren för tusen år sedan avsett. Det är bara en forskare, såvitt jag kan se, som uppfattat den rätta innebörden i ett mycket viktigt latinskt ord. Beroende på vilket svenskt ord man använder får innebörden motsatt betydelse.

Iakttagelser vid läsningen av den äldsta detaljerade geografiska beskrivningen av vårt land

Börje Sandén - *2011-10-06* - Webbupplagan är lätt rividerad

Artikeln är en reviderad version av senaste webbupplagan, september 2011. Här finns naturligtvis inte dennas länkar till andra artiklar, kommentarer, källskrifter och kartor.
Läs gärna artikeln tillsammans med Webbupplagan.
Öppna länkarna i Nytt fönster genom att högerklicka på de understrukna orden.
Då behåller du platsen i huvuddokumentet - Annars förs du tillbaka till första sidan

Varför sysslar en hembygdsforskare med ett så nischat ämnesområde som Adam av Bremens geografiska berättelse om Norden? Finns det någon lokalhistoria att hitta i ett 1000-årigt dokument skrivet på latin? Jo, Adams text har haft avgörande betydelse för förståelsen av de väderstreck som används i vår lokala forntidshistoria.

Adam var en kyrklig dignitär som på 1070-talet fick i uppdrag av ärkebiskopen av Bremen att göra en allsidig beskrivning av Norden, som vid denna tid stod på tur att kristnas. Hela texten blev först år 1984 översatt till svenska med viktiga kommentarer av Tore Nyberg och C. F. Hallencreutz.

Det var ett mångårigt studium kring den norska kungen Olav Haraldssons - Olav den heliges – förmenta besök i Kungsängenområdet i Upplands-Bro för tusen år sedan, som ledde raka vägen in Adams värld. Studiet av Adams skrift tog nämligen en omväg över forntida norrmäns och islänningars påstådda okunskap om den exakta nordriktningen. Det märkliga vetenskapliga resonemanget kring väderstrecken pågick i närmare hundra år. Men det har också – som jag funnit – skapat onödig oklarhet om vad denne Adam verkligen skrivit i sin berömda berättelse om geografi och kultur i Norden. På fullaste allvar hävdade en av våra mest kända historiker i början av 1900-talet, Lauritz Weibull, att otydligheter i Adams text bekräftade att nordborna använde felaktiga väderstreck.

Lokalhistorien i Upplands-Bro har trots väderstrecksdebatten fått sin beskrivning i föredrag, exkursioner och inte minst i artiklar på UKF:s hemsida och Nyhetsbrev. Hela tiden har dock utgångspunkten varit att våra forntida sjöfarare vetat exakt var de hade norr. De hade bl.a. sin ledstjärna - polstjärnan - att rätta sig efter. Med de skäl som redovisades i UKF:s Nyhetsbrev 2011:2 torde diskussionen nu vara avslutad. Där berättade jag att aktuell historieforskning på universitetsnivå inte ser att det skulle föreligga något problem med eventuellt felaktiga väderstreck. Även islandsforskningen ironiserar, med udden riktad mot Weibull, över dennes påtvingade vridning av kompassrosen ca 45 grader. Jag hänvisade också till upplysningar från historikerhåll att inte heller den internationella sagakonferensen år 2009 hade något att säga om felaktiga väderstreck.

Att Adam av Bremen kommer in i sammanhanget beror på att ovan nämnde Lauritz Weibull år 1928 utnyttjade Adams text för att vetenskapligt kunna visa att det inte var någon tvekan om att nordmännen hade en egen uppfattning om var norr var beläget; en uppfattning som inte överensstämde med den gängse europeiska. Weibull ansåg sig kunna påvisa en rad felaktigheter i Adams användning av väderstreck. Dessa anklagelser har nu på allvar diskuterats på UKF:s hemsida eller i Nyhetsbreven. Där har även artikeln Källkritik och granskning av texter publicerats. Den är avsedd som inledning till den nu inledda diskussionen. Men det är inte bara vridningen av väderstrecken som skall nagelfaras utan också själva tolkningen av de latinska ord som används för angivande av väderstrecken - och de är många, inte bara de fyra naturliga huvudriktningarna.

Eftersom frågan om väderstrecken för vår del kan anses som utagerad enligt argumenten i UKF:s föregående Nyhetsbrev är det inte särskilt angeläget att här och nu diskutera en "icke-fråga", trots att historiken kring en hundraårig myt har sina poänger - som exempel på hur seriös forskning har gått till. Den historien finns delvis redan klar på UKF:s hemsida, och mer är på gång.

Baltiska havet - ett tusenårigt geografiskt begrepp med två betydelser
Kan en viss tolkning av begreppet 'baltiska havet' ge oss ny historia?

Det senaste årets forskningsarbete kring de isländska sagornas väderstreck och tankelinjerna bakom de äldsta kartorna har i själva verket lett fram till två för mig nya tankegångar. De handlar både om försöken att tolka enskilda element i Adams text och vad som händer, när sättet att rita de äldsta kartorna jämförs med Adams sätt att i ord beskriva samma sak.

Det visar sig nämligen att åtskilliga latinska ord bär på betydelsenyanser som innebär rakt motsatt tolkning till den vedertagna, vilket i sin tur påverkar tolkningen på andra ställen i texten. Det faktum att språkforskare - ensamma eller i samförstånd med historiker - kan komma till helt olika resultat vittnar om att det ***finns behov en diskussion kring Adams text***.

Dessutom har den här studien medfört att jag i *två* viktiga fall ser andra lösningar än de som vanligen förfäktas, bägge möjliga sedan en forskare nu ändrat sig beträffande Adams påstådda otillförlitlighet när det gäller väderstrecksupplysningarna. Denne anser nu att Adam har använt väderstrecken enligt nu gällande princip. *(Ove Jörgensen-Tore Nyberg: Sejlruter i Adam af Bremens danske överden.1992)* Orsaken till den uppkomna situationen är också föremål för en utredning i den här artikeln. Här finns alltså grogrund för vissa tvivel på tidigare forskning.

Det jag kommer att framföra i den här ***artikeln skall alltså ses som ett debattinlägg*** och ett sådant kräver naturligtvis utförliga förklaringar. Man skall inte påstå något utan att en tydlig motivering lämnas. Därför finns ett stort antal länkar till utförligare förklaringar och till källskrifter av betydelse.

Som vanligt är hemsidan mitt forum för debatten och jag är tacksam för inlägg/diskussion via e-postadressen ukf@ukforsk.se Jag har redan fört en begränsad intern diskussion med ett antal intresserade personer och länge grubblat över hur saken skulle kunna introduceras på ett någorlunda överskådligt sätt.

Det finns intressanta samband mellan Adams text och de äldsta kartorna

Jag har funnit att bästa infallsvinkeln till att förklara en del oklarheter i tolkningen av Adams text är att börja med det som han kallar det 'baltiska havet'. Det är också viktigt att klargöra den verkliga innebörden i det mer 1000-åriga uttrycket, som hans sagesman introducerat ca 200 år tidigare. Det finns nämligen också en modern definition på det s.k. Baltiska havet som säger något annat. Utförligare diskussion i denna sak.

När jag i början av år 2011 bestämt mig för att närmare studera Adams text gjorde jag samma iakttagelse som jag gjort för flera år sedan, när jag försökte finna ut de tankegångar som styrt de första kartritarna i deras försök att göra geografiska bilder av utvalda landområden. Bl.a. hade jag funnit att floder, sjöar och dragställen i själva verket var färdvägar som ritats som sammanhängande vattensystem. Den saken tar jag inte upp nu. Den finns närmare beskriven i två versioner på hemsidan, dels artikeln i Nyhetsbrevet (2010), dels mitt föredrag vid Kartografiska Sällskapets seminarium i mars 2011

I början av år 2011 läste jag emellertid till min stora förvåning, att Adam av Bremen beskrev en bestämd segelled, i vilken också ett hav ingick tillsammans med floder, sjöar och dragställen. Farleden ledde från Danmark ända till de grekiska länderna. Östersjön var således en del av en lång och länge etablerad färdväg. Adam berättar att människorna *före hans tid* t.o.m. givit vattenvägen namnet det Beltiska havet *(svensk övers. 1718).* Färdvägen låg som ett bälte tvärs genom norra Europa enligt Adam/Einhard. I själva verket återger Adam vad en tysk historieskrivare från 800-talet hade berättat om detta bälte:

”Det är en havsbukt som sträcker sig från västerhavet (Nordsjön) mot öster. Av dem som bor vid denna bukt kallas den den baltiska, eftersom den sträcker sig som ett bälte ett långt stycke genom de skytiska (ryska) länderna till de grekisk-katolska länderna” (svensk tolkning 1984).

På många ställen i sin långa skrift berättar Adam om denna färdled, detta bälte från väster till öster. Ordet 'bält' användes således för över tusen år sedan på ett sätt, som vi idag gör, när vi exempelvis får rapport om att ett oljebälte är på väg mot kusten. Vi har uttrycket också i geografin för ett långsträckt, sammanhängande område -- det subtropiska bältet.

Det finns ord i vår tid, som motsvarar Adams uttryckssätt, Vi använder flyg-route och busslinje. Vi säger också 'pilgrimsvägen' för en vandringsled genom Sverige till Trondheim. Vi i Upplands-Bro har deltagit i arbetet med upprättandet av 'dalkarlsvägen', till minnet av dalfolkets arbetsvandringar till Stockholmsområdet.

Vi ser att ordet 'vägen' nödvändigtvis betyder en anlagd väg. Så är det också i Adams ordval för 'havet'. Det 'baltiska havet' har blivit den övergripande beteckningen. I den latinska texten använder Adam mycket oftare tre andra ord än 'hav' för att beskriva de vatten som ingår i det långa bältet.

En viktig iakttagelse.

När Adam berättar vad andra har att säga om denna färdled benämner han den ”Baltici maris” (baltiska havet). Det sker 5-6 gånger vid de drygt 30-talet tillfällen han för farleden på tal. Mer än 20 gånger använder han andra ord för 'hav' i stället för latinska ***mare*** = *hav*, exempelvis:

sinus *(10) = bukt* /m.m., m.m.

freti, ***fretum*** *(7) = sund/vik*

ponti, ***pontus*** *(6) = en poetisk form* för hav, ungefär som i ”så skimrande var aldrig havet”, eller bara " vatten" i största allmänhet. Adam undviker ordet ”mare” så mycket som möjligt eftersom det inte är enbart havet som är bältet. Jag har tagit fram en statistik över användningen av orden i såväl 1984 års översättning, som i den äldre från 1718 och i den latinska texten. Jag fann det nämligen märkligt att den officiella översättningen så ensidigt inpräntar i läsaren att Adams baltiska hav skulle vara ett hav i verklig mening. Utförligare diskussion. Jag har bara funnit en forskare som uppfattat Baltiska havet som 'ett vatten' och i sin översättning inte använder ordet hav. Det är Lauritz Weibull för precis 80 år sedan år 1931. *(Hör gärna av dig om du känner till andra som har samma uppfattning.)*

Min akttagelse om ordvalet "***Pontus*** = vatten" lever kvar i Ptolemaei "Cosmographia Ulm 1482 Karta över Norra Europa", där vi finner att början av Adams Baltiska hav vid nuvarande Skagerack heter ***Pontus*** *balteatus* och att södra Östersjön benämns *Sabulosus* ***Pontus*** (sabulum ? = sand, grus). I övre delen av Östersjön har dock vattnet fått namnet 'mare'. Men så långt upp är även landområdena mycket otydligt markerade på denna gamla karta och dessutom ingår det inte i Adams 'Baltiska hav'.

Jacob Zieglers **två versioner** av kartan från 1532 visar hur Adams Baltiska hav ***utvecklats till begreppet Baltheum Mare resp. Mare Baltium,*** tecknade som en relativt smal vik från Riga via Reval, Novgorod till orter långt nere i Ryssland. Utförligare diskussion i denna sak.

Vad säger mitt latinska lexikon om ***sinus***? Detta centrala ord i Adams text visar sig ha en många s.k. avledningar, alltså ord med annan innebörd än grundbetydelsen *bukt*. Det kan betyda *landet vid bukten* eller *bukta sig, gå i vågo*r som i sinuskurva, det kan symbolisera *ormens ringling* får man veta, och varför då inte också flodernas ringling genom Ryssland och den *krumbuktande* färdvägen längs kusten.

Adam påpekar gång på gång att begreppet inte bara är ett hav. Det är, enkelt uttryckt, en ***vattenväg***. Men det har exempelvis inte den forskare upptäckt, som anmärker på att Adam tycks tro att Novgorod ligger vid Östersjön! Riksantikvarien Peringskiöld (1718) har uppenbarligen haft en bättre känsla för nyanserna i latinska språket vid sin tolkning, vilket jag visar i den ovan nämnda statistiken och i hans autentiska översättning 1718.

Man kanske skulle kunna dra en parallell med begreppet 'kustvägen', en benämning på varierande vägar längs kusten.

Nu hör det emellertid till saken att havsforskarna år 1974 bestämt att uttrycket ”Baltiska havet” skall användas när man talar om hela Östersjön från Kattegatt till Haparanda, således också Bottenhavet och Bottenviken**..** Jag tror att oceanografernas beslut om sin definition av begreppet Baltiska havet

och den svenska översättarens ideliga upprepande av ordet ”havet” har gjort att de forskare som skrev kommentarerna 1984 tagit för givet att också den norra delen av Östersjön ingick i Baltiska havet på Adams tid .

Men Bottenhavet-Bottenviken ingick naturligtvis inte i den färdväg i österled som Adam så utförligt beskrivit. De europeiska resenärerna var nämligen för tusen år sedan inte intresserade av färder uppe i Bottenhavet. Liksom de första kartograferna tog man bara upp sådant som var av praktiskt intresse. Man var definitivt inte ute efter en totalbeskrivning av världen.

I en lång omständlig kommentar till översättningen kommer man fram till att Adam måste ha påverkats av den snart hundraåriga föreställningen att nordbornas väderstreck måste vridas medsols för att stämma med verkligheten. Man konstaterar att det inte räcker med 45 grader som 'vetenskapen' fastslagit. Nu blir det i stället 90 grader! Men då får vi på köpet en helt ny geografi med de legendomspunna Ripheiska bergen liggande i norra Skandinavien!

Se 1984 års kartskiss. Gäller den fortfarande? eller har vetenskapen, mig ovetande, något annat förslag på lut? Hör gärna av er - den som vet - så att jag kan revidera den här artikeln. Publicering på internet är dessutom en utmärkt arbetsmetod för den som står utanför den akademiska världen.

”Det Baltiska havet i hela dess längd” - en knäckfråga

Nu vill jag bjuda dig med på en spännande färd i forskningens korridorer och berätta om hur man resonerat - och resonerar – bl.a. om hur den nämnda latinska texten skulle kunna läsas. Att ifrågasätta hävdvunna åsikter inom humanistisk forskningen måste ses som angeläget i en forskningsdisciplin där fysiska, mera ovedersägliga experiment, inte står till buds. Grunden för humanistisk forskning består inte i nyvunna fysiska erfarenheter, som kan ge helt nya grundförutsättningar för vidare forskning. I själva verket består den av forskning kring människors tankemönster och innebörden av använda definitioner.

Vi faller lätt, kanske omedvetet, för missuppfattningen att den moderna människans tankeförmåga är mer utvecklad än hos antikens forskare. Lite mer schablonmässigt uttryckt: den senaste doktorsavhandlingen i ett humanistiskt ämne är inte per definition av bättre kvalité. Att en grekisk "tänkare" för två tusen år sedan kunde "tänka fram" att det måste finnas atomer är ett välkänt faktum. En stor forskningsuppgift för vår tids humanistiska forskare borde vara att ständigt försöka komma underfund om vilka tankemönster som styrde gångna generationers tänkande. Den här artikeln ger exempel på att vår tids forskare inte alltid når fram till de gamles föreställningsvärld.

Men först några ord om **hur de första kartorna ritades**. På Adams tid fanns ingen karta över Norden, man hade inte ens någon bildlig föreställning av landskapet sett ”uppifrån”. Det man hade var beskrivningar av kuster med namn på orter och anteckningar om vissa landmärken som hjälp för orienteringen. Sådana seglationsanvisningar användes i århundraden. Så småningom placerades orter och landmärken in i en enkel kartskiss. Den äldsta bevarade skissen över Östersjön gjordes på 1320-talet. Som du ser på bilden är Östersjön förenklad till en smal vik som går i väst-östlig riktning. Den är gjord av en sydeuropé utan rekognosering. Han kanske inte ens varit i Östersjön.

Det är en enkel skiss med upplysningar hämtade ur äldre seglationsbeskrivningar med namn på platser och kanske konturen av något karakteristiskt landmärke längs färdvägens vänstra resp. högra sida. Du förstår hela tänkesättet mer påtagligt om jag säger att på den här typen av tidiga ”kartor” kunde man rita ut öarna i profil, det var ju så man såg dem! Om kustlinjen vek av från huvudriktningen var det inget bekymmer för navigatören, kusten var dennes "kompass". Kartritaren har läst ett antal seglationsbeskrivningar och sett riktningsanvisningar här och där och vet troligen att kusten inte går rakt mot öster hela tiden. Att göra kustlinjen noggrann hade varit omöjligt. Man ville helt enkelt inte ge vilseledande detaljer. Jag föreställer mig att navigatören borde vara nöjd med att den ”nya sortens seglationslista” inte bredde ut sig alltför mycket. Man hanterar den lättare på det viset.

Fig. 1. Den äldsta kartan över Skandinavien. Detalj av Giovanni da Carignanos portolan från oml
Stato i Florens men gick förlorad under senaste världskriget. Östersjön bildar en lång sm

Kartan hämtad ur Geografiens historia i Sverige intill år 1800 av Herman Richter (1959)

Carignanos karta förklarar för oss varför våra forskare ännu 1984 kan skriva: *”Det är känt, att många författare före Adam trodde, att den* ***skandinaviska halvön*** *sträckte sig österut från Danmark, inte norrut.”* Jag vill snarare påstå att det är författare efter Adam som inte förstått hur en karta som Carignanos skall läsas. Adam själv visste i alla fall att halvön gick i nord-sydlig riktning. Det framgår av hans riktiga väderstrecksplacering av **alla** omnämnda orter i vårt land – och Danmark.

Innan de riktiga kartornas tid föreställde sig människorna världen på ett annat sätt. Det är inför dessa forntidens tankemönster som 1900-talets uttolkare av Adams väderstreck får problem. I själva verket är det Adam själv som hjälper oss att förklara hur man tänkte. Han beskriver nämligen en färd ***i österled*** på samma sätt, som det skulle komma att göras i seglationslistorna i ytterligare några hundra år. Det sker genom att räkna upp länder och folkslag på exempelvis färdvägens vänstra sida (övre/norra sidan!) allteftersom han kommer fram till dem. *Han börjar vid inloppet till den baltiska färdvägen med Norge-Bohuslän, sedan kommer Danmark med landskapen Halland-Skåne-Blekinge och därefter götarna, svearna, osv.*

Efter Blekinge bär det iväg norrut, men i Adams ***svenska text*** står det att man skall fortsätta mot ***öster!*** I den latinska texten står emellertid inte något ord, som i sig självt betyder öster. Här står ett ord som efter viss tankemöda avslöjar hela dåtidens tänkesätt, vilket är så främmande för den moderna människan att det inte kan förklaras i några få meningar. För att förstå detta måste först ***betydelsen av uttrycket "det baltiska havet i hela dess längd" redas ut.***

Ett viktigt val görs

Jag vill därför visa vad som händer med Adams text om man väljer den i mitt tycke felaktiga betydelsen. Därför vänder vi tillbaka till det ställe i Adams text där valet står mellan de två sätten att definiera begreppet ***”****det* ***baltiska havet i hela dess längd”.*** De två forskarna, som skrivit långa genomarbetade kommentarer till den gällande officiella översättningen 1984, väljer alternativet att det nuvarande Östersjön också är Adams Baltiska hav. De anser att Adams text är tydlig med att den handlar om ***Östersjön i hela dess längd*** - således från tyska kusten upp till Haparanda. Havets längdriktning går ju i

nord-sydlig riktningen. De menar också att havet ändå kan sägas ligga öster om Sigtuna, dvs öster om Sverige, vilket naturligtvis är sant. Adam använder här ordet oriente = öster.

För att orternas placering något så när skall stämma med verkligheten anser man sig år 1984 dock behöva ändra på väderstrecken. För det får man ju göra - enligt Weibull, eller om det är efter deras egen övertygelse! Man gör det med motiveringen att Adam själv uppenbarligen måste ha vridit väderstrecken efter att ha påverkats av den lokala felaktiga uppfattningen. När Adam skriver öster så skulle han således i själva verket vridet väderstrecken 90 grader medsols. Därför återställer man öster så att det blir norr (Svenberg sid 319).

Det stämmer också om man uppfattar Adams baltiska färdväg i hela dess längd såsom varande ***Östersjön i sin nord-sydlig riktning***. Följden blir då att de redan av romarna sägenomspunna Ripheiska bergen ligger bortom Bottenhavet dvs i Skandinavien. De Ripheiska bergen är ett av många exempel på svårigheter som uppstår, när motsägelsefulla fakta blandas med olika tolkningar av en text som inte finns i original utan är ett resultat av sammanförda avskrifter.
Länken leder till ett försök att förklara problemen kring de Ripheiska bergen..

Vad händer om man väljer det andra alternativet?
Om man väljer det andra alternativet skall det visa sig att man inte alls behöver vrida några väderstreck. Förutsättningen är att man uppmärksammar och tar hänsyn till det system som Adam och sjöfarare använde - både före och efter Adams berättelse - för att beskriva förflyttningen, i österled här i vårt exempel. Se skissen som försöker förklara hur man tänkte för 1000 år sedan - en slags "Adams projektion".

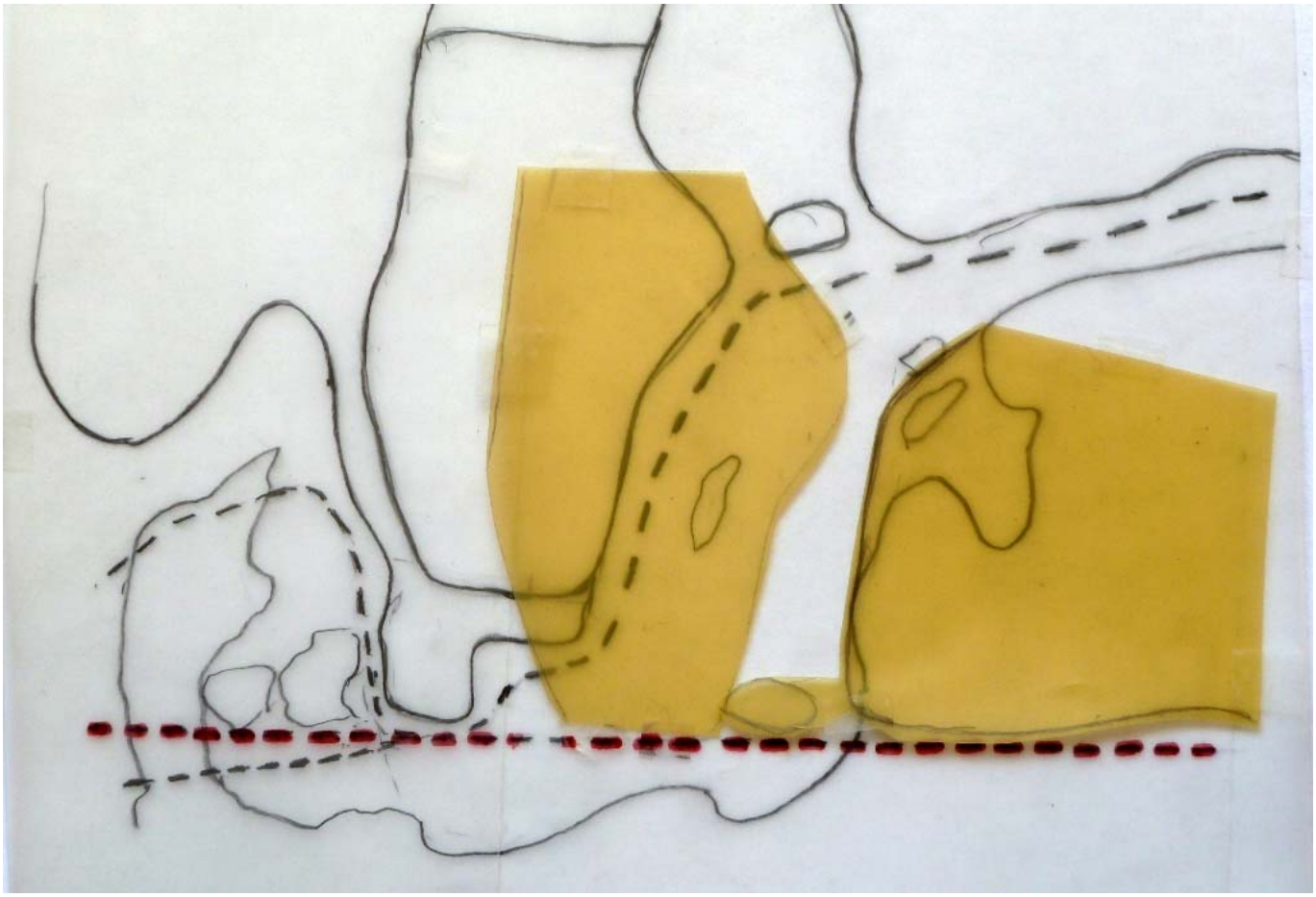

"Adams projektion" med baltiska färdvägen i relation till den väst-östliga baslinjen.

Systemet eller modellen innebär enligt skissen att orter, länder och folk räknas upp allteftersom man kommer fram till dem, som om de låg längs en rak kustlinje. *(jämför kartan från 1320-talet !)*. Adam

börjar uppräkningen vid inloppet till den baltiska färdvägen med Norge-Bohuslän, sedan kommer Danmark med landskapen Halland-Skåne-Blekinge och därefter götarna, svearna, osv. Det är en i allra högsta grad fiktiv kustlinje. Du tycker kanske att Sverige borde 'läggas ned' med sin östkust liggande längs linjen för att liknelsen skall följa modellen. Så gjorde jag själv först! Men jag upptäckte snart att Adam i nästa steg beskriver landskapen inom Sverige med helt riktiga väderstreck. Det gör han också på alla andra ställen i sin text. Med ett ’liggande’ Sverige skulle det bara bli krångligt att förklara varför exempelvis Värmland ligger i norr. Med ett 'stående' Sverige stämde den saken direkt. *(Här tas inte upp Adams motsvarande södra kustlinje längs Tyskland-Polen)*

Systemet kan förklara de ***två företeelser***, som Lauritz Weibull kraftigt angriper i sin kritik år 1928 över Adams förvirrande väderstreck. ***Den ena*** företeelsen är att Adam i själva verket har ett motiv för sitt påstående att ”samhället Jumne ligger mitt emot Birka”. Jumne ligger ungefär mitt på tysk-polska Östersjökusten. ***Den andra*** företeelsen återfinns i kap 25 där Adam ”reser runt ” i den del av Sverige som ligger norr om Skåne. Han säger att Västergötland med Skara ligger i ***väster***, Värmland och Hälsingland ligger i ***norr***, och i ***söder*** *(vid baslinjen, och från Hälsingland betraktat!)* ligger Sigtuna med ”det baltiska havet i hela dess längd”. I ***öster*** slutligen de Ripheiska bergen. Allt stämmer. Inga väderstreck behöver ändras.
Du kan läsa mer om sättet att läsa de äldre kartorna i forskningsprojektet
"Att läsa kartor med dåtida ögon."

Så här lyder Adams text i det aktuella kapitlet 25, i Svenbergs översättning 1984:
Jag skall nu ge en kort beskrivning av sveonernas land eller Sverige: i **väster** *(occidente)* innefattar det götarna och samhället Skara, i **norr** *(borea)* värmlänningarna med skridfinnarna, som styrs av Hälsingland, i **söder** *(ab austro longitudinem)* det förut **omtalade baltiska havet** *(illius Baltici maris)* **i hela dess längd**. Där ligger det stora samhället Sigtuna, I **öster** *(ab oriente)* slutligen gränsar det till de Ripheiska bergen, där det finns väldiga ödemarker och höga snömassor, och där flockar av vidunderliga människor hindrar ett ytterligare framträngande. Där finns amazoner, hundhuvuden, cykloper, som har ett enda öga i pannan, vidare de varelser som Solinus kallar himantopoder och som springer på ett ben, vidare de som tycker om människokött som föda. Därför undflyr man dem och tiger också med rätta om dem.

Här kan vi alltså finna den av Weibull år 1928 efterlysta konstruktionen som Adam och hans tid använde, och där Weibull påstod: ***”Helhetsbilden blir på detta sätt ur orienteringssynpunkt ren konstruktion”*** (S.296) och ***”Som man ser: en konsekvent, en efter en och samma grund genomförd orientering. Denna orientering är inte nutidens.”*** (s.299)

Länk till en kortfattad kritisk analys av Weibulls argument för att Adams väderstreck måste vridas medsols 45 grader. Analysen inte slutligt formulerad, men argumenten finns i en utförlig förstudie.
Länk till hela Weibulls artikel 1928 med identiskt nytryck i Weibulls Nordisk historia 1948
Länk till aktuell del av Weibulls artikel 1931 ”Geo-etnografiska inskott och tankelinjer hos Adam av Bremen” i Del 1 av Nordisk Historia 1984. Början av samma artikel.
Länk till latinska texten för berörda delar. Kommentarer till Latinska texten

Kort kommentar *av Börje Sandén*:
Weibulls överilade fördömande år 1928 av Adams missvisande väderstreck bygger på avsaknad av elementär källkritik enligt min åsikt. Det framhåller jag i min kortfattade analys i första länken här ovan. Det är uppenbart att saken måste ha uppmärksammats både av Weibull själv och andra. Jag visste att hans uppsats skulle finnas nytryckt i hans Nordisk Historia 1948. Därför skaffade jag fram den för att se om han infogat den 20 år gamla artikeln i reviderad form. Det hade han inte. Den gäller således som källmaterial. Troligen har den legat till grund för 1984 års utgåva av Adams bok, eftersom man utförligt diskuterar hur väderstrecken skall användas och t.o.m ökar på ändringen till 90 grader.

Men det fanns också i bokverket en synnerligen vetenskaplig artikel med en titel som vid första ögonkastet verkade nog så avskräckande. "Geo-etnografiska inskott och tankelinjer hos Adam av Bremen". Det var särkilt det där med ”tankelinjer hos Adam av Bremen” som väckte min uppmärksamhet. Artikeln visade sig till stor del vara en genomgång av textens komposition, med diskussion om varför exempelvis saker och ting är ologiskt placerade m.m. *(observera att den s.k. originaltexten till Adams text är vetenskapligt sammanfogad av en mängd olika avskrifter!).* Artikeln är späckad med mycket djupsinniga vetenskapliga analyser kors och tvärs genom Adams text - ibland synnerligen svårbegripliga.

Men på de två sista sidorna kommer Weibulls kapitulation inför Adam. Han inser nu att denne följer ett visst system och inte svamlar hit och dit. Han upptäcker inte, såvitt jag ser, själva grunden i detta system, men han stannar upp vid Adams påstående att, om man seglade i ***”den baltiska vikens längdriktning”*** *(observera att han inte säger det* ***baltiska havets*** *längdriktning som alla andra gjort)* så skulle man komma till Novgorod. Inte nog med det! Artikeln hade skrivets 1931, således tre år efter hans famösa avhandling som avsågs bevisa nödvändigheten av att ändra nordiska väderstreck. Här - på sista sidan visar det sig att Weibull är en bättre översättare/tolkare av Adams text än någon annan av dem som jag kommit i kontakt med. Weibull citerar den viktiga mening där Adam tydligast visar att 'det baltiska havet' har sin längdriktning i väst-öst. *(inte nord-syd som i svenska översättningen)*

Weibull citerar ***Adams*** ord sålunda: "jag skulle gärna tro, att det baltiska havet är samma ***vatten***, som av de gamle med andra namn kallades de skytiska eller maeotiska träsken". Det latinska ordet för Svenbergs *(envist använda)* ***'hav'*** *är på den här platsen* ***'ponti'***. Lexikonet har här som första alternativ betydelsen ***"hav i poetisk mening"***. Uppenbarligen har Svenberg och författarna till kommentarerna inte läst Weibulls artikel. Han är kanske den enda forskare som - så småningom - uppfattat den verkliga innebörden i Adams benämning på färdvägen. Det var således först på "sista raksträckan" som jag fick mycket värdefull support av Lauritz Weibull. Om någon läsare känner till något mer härvidlag vore jag tacksam för tips och uppslag.

Bland de avslutande raderna i Weibulls artikel 1931 finnar man nedanstående uttalanden:

... Tankelinjerna mynnar ut i en stor vetenskaplig konstruktion ... Det har skett med ledning av uppgifter om skeppsfärder till Ostrograd och Grekland från Norden. *(Ostrograd = ryska Novgorod-Kiev-riket)*

... Adam av Bremen är den store pionjären i vetenskapen om Nordens utforskande.

… De kunskapsmoment, som stod till Adams förfogande, fördes av honom samman till den första enhetligt utformade bilden av denna del av världen.

Varför Weibull inte reviderade sin väderstrecksartikel vid nytrycket 1948 kan man bara spekulera över.

På mig verkar det dessutom som om forskarna i allmänhet aldrig uppfattat 'bälte-funktionen' i namnet, trots att Adam många gånger ger exempel på resor gjorda inom det som kommit att kallas det baltiska havet. Är verkligen Lauritz Weibull den enda forskare som tagit till sig dessa Adams ord?

Ett för saken viktigt tillägg

Härtill skall läggas att Tore Nyberg, som i kommentaren till översättningen av Adams text lämnade ***ett förslag*** på hur man skulle kunna lösa det "klassiska" kravet på ändring av Adams väderstreck, nu har ändrat sig beträffande tillförlitligheten av Adams väderstrecksanvisningar. Det skedde 1992 i en kortfattad skrift tillsammans med Ove Jörgensen med namnet "Sejlruter i Adam af Bremens danske överden". Författarna gör en kortfattad redogörelse för Weibulls tidigare nämnda "tillägg" från 1931. Men hur många forskare nås av det budskapet efter att ha läst Svenbergs översättningen från 1984?

Om någon läsare känner till någon diskussion i något forum om väderstrecksproblematiken och upplösningen av den vore jag tacksam för besked. ukf@ukforsk.se (Börje Sandén)

Adams val av ord för öster avslöjar grundidén i tidens tankemönster

Att Weibull inte fullt ut kommit på Adams principtänkande tycker jag mig kunna konstatera. Min granskning av Schmeidlers latinska text och hans omfattande notapparat leder till att inte heller denne tycks ha uppfattat kärnan i Adams budskap. Det är återigen väderstrecket öster, som ställer till pro-

blem. Denna gång inträffar det när färden endast symboliskt går mot öster, nämligen där kustlinjen rent fysiskt vänder mot norr vid passage av gränsen mellan nuvarande Blekinge och Småland. Det är Schmeidlers notapparat - i samband med Adams val av ord för öster - som blev den slutliga bekräftelsen på att Adams geografiska beskrivning var korrekt och inte fordrade några som helst ändringar när det gäller väderstrecken.

Nu till den punkt som jag ser som ”ett facit längst bak i räkneboken”. Vilket/vilka latinska ord används när det handlar om att man i dåtidens modell förflyttar sig i österled samtidigt som man färdas mot norr i verkligheten? Det står ***supra eam tenso.*** Se efterföljande sida i latinska texten.
Lexikon: supra = geogr. ovanför/bortom; ea = på den vägen; eadem längs samma väg; tenso = hålla *ngt* riktat åt *ngt* håll. *Således**: fortsätt i den angivna riktning - dvs i österled!***

Schmeidler som skapat den latinska texten har en fotnot vid ***supra:*** *”2) Supra bedeutet östlich nach Björnbo = Supra betyder österut enligt Björnbo”*. Den danske historikern Björnbo vet av någon anledning att frånvaron av regelrätt latinskt ord för öster betyder ***österut***. Märkligt är att Schmeidler inte själv vågar stå för att texten -- i denna för tolkningen mycket viktiga passage -- skulle kunna betyda: *österut*. Jag tror att tveksamheten kan tolkas så att denne språkman inte riktigt förstått, varför Adam inte använt ett riktigt ord för öster. Man inser nu att generationer av forskare och språktydare har stått inför problem vid läsning av Adams text. Mer om detta.

Dags för ny översättning?
Om det finns någon substans i mina iakttagelser borde det vara hög tid för någon kunnig språkvetare att ta sig an Adams text och pröva svenska ord som bättre anknyter till Adams ordval för "hav". Det förefaller mig som om historiker och språkvetare borde utveckla att ännu närmare samarbete kring den latinska texten. Tänk om det gick att få till stånd en tävling om bästa översättningen??

Svenbergs ensidiga tolkning när det gäller det latinska ordet för 'hav' tycker jag är uppseendeväckande. I såväl Bok1-Kap60 och Bok2-Kap18, där Adam först nämner det vatten som svenska översättaren kallar ”Baltiska havet” använder han ***inte*** ordet ***mare*** = hav!

Jag känner sympati för Adams eget uttalande i Första bokens kapitel 61: ***"Det är bättre, som Hieronymus säger, att säga sanningen på ett oskickligt sätt än att vältaligt frambära vad som är lögnaktigt."*** *(vilket det blivit när man ändrat på väderstrecken i kommentardelens förslag till tolkning)*

Efter dessa visdomsord vill jag ställa Adams ord samman med Peringskiölds avslutningsord i förordet till sin översättning 1718: ***"Den gunstige läsaren behagade med milt omdöme upptaga min ringa översättning av detta lilla verk -- till dess något behagligare kan framgivas".*** Dessa sista ord fann jag efter att för mig själv ha försökt formulera vad som kan sägas vara kriteriet på en god översättning: Är en översättning god om språket är flytande eller när den är trogen fakta i originalet?

Med tanke på ***Schmeidlers egen oklarhet i fråga om ordvalet öster*** och det faktum att han inte redovisar ett bättre motiv för sitt val än 'fotnoten 2)' här nedan, kunde det kanske kännas som en utmaning för någon att ta om allt från början. Då kanske vi kan få en mer 'sannolik' tolkning av geografin i Norden än den som förslagsvis lämnas i Svenbergs översättning 1984.
Länk till Peringskiölds översättning till svenska 1718. Den enda översättningen förutom Emanuel Svenbergs från 1984 efter vad jag känner till.
Länk till Aktuella kapitel i Schmeidlers latinska text

Är Adam av Bremen färdigforskad?
Naturligtvis är sista ordet inte sagt när det gäller de bidrag till forskningen som jag härmed presenterar. Jag tycker dock att det finns anledning att på allvar fundera över vad texten i Adam av Bremens berättelse egentligen vill säga oss:
1) Vad menade han egentligen med begreppet 'baltiska havet' ?
2) Finns det ett samband mellan Adams sätt att geografiskt beskriva länder och folkslag i den ordning de uppträder längs en färdväg och det sätt på vilket de första kartornas och seglationsbeskrivningarnas innehåll presenteras?
3) Gäller fortfarande tesen att väderstrecken i Adams berättelse skall ändras för att stämma med verkligheten?

Litteratur
Den litteratur som jag har tillgång till finns i Litteraturförteckningen. Den gäller dels tolkningen av isländska *sagor* likasom den aktuella *latinska texten* och dels studierna kring *gamla kartor*. Det var faktiskt kartstudiet som ledde mig fram till en annorlunda tolkning av Adams text.

Börje Sandén

XIIII[a]. At[b] vero[1] a parte aquilonari[c] revertentibus ad ostium Baltici freti[d], primi[e] occurrunt Nortmanni[f], deinde Sconia[g] prominet regio[h] Danorum, et supra[2] eam tenso limite Gothi habitant usque ad Bircam[i]. Postea[k] longis terrarum spatiis regnant Sueones usque ad terram feminarum[3]. Supra[2] illas[l] Wizzi[m.4], Mirri[5], Lami[n.6], Scuti[7] et Turci[o.8] habitare feruntur usque ad Ruzziam[p]. In qua denuo finem habet ille sinus. Itaque latera illius ponti ab austro Sclavi[q], ab aquilone Suedi possederunt.

XV[a]. Asserunt etiam[b] periti locorum a Sueonia[b] terrestri via[c] permeasse quosdam[d] usque in Greciam. Sed barbarae[e] gentes, quae in medio sunt, hoc iter impediunt[f], propterea navibus temptatur[g] periculum.

XVI[a]. Multae sunt insulae in hoc sinu, quas omnes[b] Dani et Sueones habent in sua ditione[c], aliquas etiam Sclavi tenent. Earum prima est in capite illius freti Wendila[d], secunda[e] Morse, tercia Thud[f], modico ab invicem intervallo divisae. Quarta est Samse[g], quae opposita est civitati Arhusin[h]. Quinta Funis[i],

14: a) Cap. CCXXII. *B* 1. *C* 2; *kein neues Kap. in A* 3. *C* 1. b) Ac 3a. a'. c) aquilonali *B* 1a. 4. *C*; aquilo nati *B* 3d; aquilonati *B* 3e. f. d) sinus *A* 3. e) proximi *B* 3c. d; proxime *B* 3 e. f. f) Nordm. *A* 2. 3. *BC*. g) Scania *B*. h) provintia *A* 2. i) Byrcham *B* 1a; Birkam *C* 1. k) postea *A* 3a. a'. *B* 1. 4. *C*. l) illā *A* 1; illos *A* 3a. b. m) Wirsi *A* 3; Wilzy *B* 1a; Wilzi *B* 1b. 3d. *C*, *ähnlich B* 3e. f. 4. 5. n) MirRilami *A* 1; Mirrilami *A* 2; Murtilani *A* 3. o) Curti *A* 3; Thurci *B* 1a. p) Rusciam *A* 2; Rusiam *A* 3; Ruzliam *B* 1a. 3d. 4; Rurham *B* 1b; Russiam *B* 5. q) Slaui *A* 3. *C* 2; Sclavi et Suedi ab aquil. possed. *B*.

15: a) *kein neues Kap. in A* 3. *BC*. b) eciam quidam a Suedia *A* 3. c) uia quosd. usque in Gr. permeasse *C*. d) perm. quousque usque ad *A* 3a; perm. usque ad *A* 3a', quosdam *fehlt daselbst*. e) barbara *A* 3a. f) impediunt propterea. Propterea nav. *A* 3a. g) temperatur *B* 3c—f; tentatur *B* 4. *C* 2, *korr. aus* vitatur, *B* 4; evitatur *B* 5.

16: a) Cap. CCXXII. *B* 1. *C* (1). 2; *kein neues Kap. in A* 3. b) omnes *steht hinter* Sueones *C*. c) dominatione *B* 3c—f. d) in Wend. *A* 2. e) Secunda . . Tercia *usw. A* 1 *und die meisten Hss.* f) Thund (? n *über* u *nachgetragen*) *A* 2; Chud *A* 3a. a', *richtig in A* 3b; Thuthia *B*; Thiut *C* 1; Thuit *C* 2. g) Säse *A* 3a; Sanse *A* 3a'. b; Sampse *C*. h) Arhusein (? i *über* e *nachgetragen*) *A* 1; Arhusan *A* 2. *C* 1; Arhusen *A* 3a. a'. *C* 2; Arusiae *B*. i) est Fiunia *B*; Flunis *C* 1; Finnis *C* 2.

1) *Der etwas ungeschickt gebaute Satz bedeutet: 'Auf der Nordseite (der Ostsee) aber begegnen, wenn man zum Ausgang des Baltischen Meeres zurückkehrt (vgl. S.* 241, *Z.* 12 *f.), zuerst' usw.* 2) Supra *bedeutet östlich nach Björnbo S.* 161, *N.* 2. 3) *Vgl. über sie Kap.* 19. *(L).* 4) *Vgl. ebda. (L). Die Wizzi sind offenbar die Wes' bei Nestor, ein Stamm der Ostfinnen; Zeuß, Die Deutschen und die Nachbarstämme S.* 688. *Vgl. Müllenhoff, Deutsche Altertumskunde II*[2], 71—73 *über diese Völker.* 5) Merens *bei Iordanis Getica XXIII,* 116; *bei Nestor II,* 24 *Merja. Zeuß, Die Deutschen S.* 688. 690. *(L).* 6) *Ein esthnisches Volk neben Kurland; Zeuß S.* 681 *f. (L). Müllenhoff vermutet, es müsse* Iami *(Jämen am Ladogasee) statt* Lami *bei Adam heißen, was nicht wahrscheinlich ist.* 7) *Ein Stamm der Ostfinnen, bei Nestor a. a. O. Czjud. (L).* 8) *Zeuß S.* 689: *die Turci vielleicht in Abo, das finnisch Turku heißt, oder in der Landschaft Tracia, Tricatia über der Düna? Vgl. Schol.* 122 (118). *(L).*